

ORDU İLİ SÖZ VARLIĞI* ADLI ESER ÜZERİNE

Çiğdem Akyüz Öztokmak**

Kültür, beslenme, barınma, emniyet gibi ihtiyaçların yanında, kendini ifade etme, gerçekleştirme ve yaratıcı düşünebilme gibi yaşamın devingen yapısında, insana bir takım anlamlı tutamaklar sağlayan kümülatif birikim olarak tanımlanabilir. Bu anlamda, insanlığın sosyalleşme sürecinde ürettiği somut ve somut olmayan yapıtların tamamı, kültür olarak değerlendirilebilir. Toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği de birlikte üretilen bilgi dolayısıyla kültür bağlamında gerçekleşir. Halk yaşamında birçok işleve sahip sözlü ve anonim verilerin varlık gösterdiği uzam, birincil kültür ortamı olarak belirlenebilir. Sözlü iletişimin hâkim olduğu birincil kültür ortamında üretilen veriler, çoğunlukla bir toplumun ayırt edici özelliklerini de içerdiğinden başka toplumlar için keşfedilme cazibesini de saklı tutar. Geleneksel yaşamın doğal akışında bir nesilden ötekine aktarılabilen bu verilerin, modern yaşamda karşılıkları çoğu zaman bulunmadığından sürdürülebilirliği ancak toplumsal farkındalık ile mümkün olabilir. Kültür verilerini, sözlü ortamlardan yazılı ortama aktarmak, bu farkındalığın sağlanabileceği önemli bir açılım sağlar.

Söz, yazının statik yapısından daha zengin bir içeriği sunsa da yazı, insan belleğinden daha kalıcı kayıtlarla bilgiyi muhafaza etme özelliği ile sözden farklılaşır. Bu anlamda sözlü ürünleri derleme ve yazıya aktarma faaliyetleri, halk edebiyatı araştırmalarında

önemli bir yere sahiptir. Ancak yazıya aktarılan kültür verisi, artık donduğu için varyant/versiyon gibi çeşitlenme özelliğinden uzak ve değişen gelişen şartlara uyum sağlama konusunda eksik kalır. Bu bakımdan sözün yazıya aktarılması, kültür verilerinin sadece arşivlerde tutulması (veya unutulması) için değil yeni yaklaşımlarla irdelenmesi ve tekrar kültür verisi bağlamında dolaşımda tutulması adına yapılmalıdır. Dahası sadece halk edebiyatı/bilimi alanındaki çalışmalara değil sosyoloji, felsefe, psikoloji, tarih, coğrafya, etnoloji, dil bilimi, mimarlık, eczacılık, tıp, hukuk gibi birçok bilim dalı, bahsedilen sözlü verilerin kayıtlarından istifade edebilmeli; bu verileri hem gelenekseli anlamak hem modern başka bir perspektiften değerlendirmek hem de “eski” bilgilerin “yeni” yaklaşımlarla nasıl güncellenebileceği konusunda araştırma yapmak amacıyla yordayabilmelidir. Zira kültür verileri, bir takım öncüller ve kurallar şablonu içerse

* Yunus, Karadeniz. *Ordu İli Söz Varlığı*, Detay Yayıncılık, Ankara 2022, 227 s.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, cigdemakyuz@gmail.com.

de değişen şartlara adapte olabilme ve kendini yenileyebilme özelliğine sahiptir. Bu bakımdan sözlü verileri kayıt altına almak onları sadece muhafaza etmenin sınırlılığını oldukça aşmaktadır.

Yunus Karadeniz'in kaleme aldığı, Işıl Altun ve İsmail Özbay'ın yayına hazırladığı *Ordu İli Söz Varlığı* adlı çalışma, sözün yazıda kaydedilmesini sağlama bakımından bir farkındalık eseridir. Alan/saha araştırması yöntemini temel alan eser, sadece sözlü ürünleri derleme çalışması olmanın ötesinde konuya ilişkin yazın taramasını içeren, başka iller ve bölgelerin verileriyle karşılaştırmalı analizlere de yer veren bir araştırma niteliğindedir. Yazar, 1968 yılında Gazi Eğitim Enstitüsünde katıldığı folklor kursunda, Cahit Öztelli, Şerif Baykurt, Şükrü Elçin, Vedat Nedim Tör, Adnan Ötügen gibi öğretmenlerden aldığı derslerin ve kendi öz kültürüne duyduğu hassasiyetin, bu çalışmanın oluşmasındaki bilgi birikimini ve motivasyonu sağladığını belirtir. Saha araştırmalarına öncelikle kendi bildiklerini kaydetmekle başlayan yazar, ardından doğup büyüdüğü köyde derlemeler yapmakla devam eder ve çevresinden edindiği bilgilerle çalışmayı zenginleştirir. Çalışmaya en çok katkı sağlayan kaynak kişi, yazarın kendisinden sonra annesi Hamide Karadeniz'dir. Eserin yazın taramasını Ordu iline ait beşerî bilgiler oluştururken alan araştırması içeriğini, Ordu iline ait sözlü ürünlerden atasözü, deyim, mani, ninni, tekerleme, bilmece ve masal türlerinden derlemeler oluşturur.

İki bölümden oluşan eserin ilk bölümünde, Ordu ili hakkında bilgiler verilirken ikinci bölümünde derlenen sözlü veriler detaylandırılır. Eserde bilgisine müracaat edilen kaynak kişiler, metin içerisinde "KK 1, KK 2" biçiminde gösterilir ve eserin sonunda yer alan "Kaynak Kişiler Listesi" başlığı altında

kişilerin ad ve soyadı bilgilerine yer verilir. İlk bölümde konu, Ordu ilinde tarih, coğrafya, nüfus ve demografi, tarım ve hayvancılık, sosyal hayat ve ağız özellikleri başlıkları altında açıklanır. Prehistorik dönemden başlayarak Osmanlı Devleti ve XX. yüzyıla kadarki tarihsel süreç hakkında bilgi verilmesinin ardından Ordu'nun coğrafi özellikleri de konuyu tamamlayıcı bir içerikle sunulur. Zira coğrafya, halk kültürünü oluşturan ve besleyen yönüyle insanlığa mutlak tesire sahip bir mekân bilimi olarak kabul edilir.

Nüfus ve demografik özellikler başlığı altında ilin sosyoekonomik konumu aktarılır. Ayrıca ilin başlıca geçim kaynakları ve sosyal yaşamı şekillendiren göç olgusuna da yer verilir. Ordu ilini konu alan 146 nitelikli eserin künyeleri de, bu bölümde verilir. Eserde Ordu'da icra edilen müzik, halk düşüncesinin estetize edilmiş lirik yaratımlarını içermesi bağlamında konu edilir. Halk müziğinin aynı zamanda ilin tarihi, coğrafyası, sosyal içeriği hakkında bilgi verebileceğine değinilir ve yakın iller ve bölgelerde icra edilen müzikle karşılaştırmalı olarak analiz edilir. Bunun yanı sıra Ordu'da sanatın zanaata dönüştüğü müzik enstrümanı yapımından da bahsedilir. Bu bölümde, Ordu, dil bilimi açısından ağız özellikleri dolayısıyla da konu edilir ve ilde birinci, ikinci ve üçüncü ağız yöreleri olmak üzere kullanılan farklı sesler, kelimeler ve zaman kipleri, Türkiye Türkçesinin diğer ağızları ile karşılaştırmalı biçimde verilir.

"Sözlü Ürünler" başlığı altında sunulan ikinci bölümde, çalışmada yer alan sözlü anlatım türlerinin önce akademik çalışmalar referans gösterilerek açıklanması yapılır daha sonra ilden derlenen örneklerine yer verilir. Derlenen veriler, alfabetik olarak sıralı biçimde yanında kaynak kişi bilgisi ile aktarılır ve metinlerde geçen mahallî kullanım-

lar, “Sözlük” kısmında açıklanır. Sözlü ürünlerde yer alan bazı argo sözcükler ise “işareti konarak kelimeye bazı harflerin eksiltmesi yöntemi ile yazılır. Atasözü ve deyimlerin tamamına bir açıklama getirmek yerine Ordu iline has, ülke genelinde az bilinenlere dipnot yöntemi ile açıklama getirilir. 484 adet atasözü, 380 deyim, 345 mani, 39 ninni ve 46 bilmece benzer kullanımları dipnotlar ile hangi ile ait olduğu bilgisi de verilerek açıklanır. 8 masal ve 5 adet fıkra metnine de, bu bölümde yer verilir. “Sözlü Kaynaklar”, “Yazılı Kaynaklar”, “Sözlük” ve ardından yazarın kendisine ve çalışmaya kaynaklık eden kişilere ait fotoğraflarla çalışma son bulur.

Bu yazıda tanıtılan eser bağlamında geçmişin, geçip gitmiş, yaşandığı tarihte donmuş, durağan bir yapı olmanın ötesinde şimdiyi ve geleceği besleyen ve etkileyen önemli bir potansiyeli barındırdığı ifade edilebilir. Nitekim Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumunun (UNESCO) Somut Olmayan Kültürel Mirası (SOKÜM) ko-

rumak adına tüm dünyada sarf ettiği çaba bu potansiyeli, sonsuzca genişletmek içindir. Küreselleşmenin gün geçtikçe etkilerini artırdığı dünyada, yerel, anlamlılığı kendine özgü ve benzersiz olanı araştırmak, korumak ve yeniden yorumlanmaya olanaklı hâle getirmek daha da önem kazanmaktadır. Bir ilin söz varlığının tespit edilip yazılı metne aktarılması da bilimsel anlamda birçok imkâna kapı aralayıp bilgiye bir mekân/coğrafya addedebilir ve bu gruplandırma dolayısıyla verileri anlamlandırmanın yollarını artırabilir. Böylelikle yerelden derlenen bilgi, evrensel bir okur ve araştırmacı kitlesine ulaşabilir ve pek çok farklı perspektifle inceleme yapılmasına olanak tanıyabilir. Zira halk kültürü, yaratıldığı ve yaşatıldığı topluluğa içkin olabildiği gibi insan olmanın hatta canlı olmanın getirdiği bazı istençler ve ihtiyaçlar dolayısıyla evrensel de olabilir. Sonuç olarak *Ordu İli Söz Varlığı*, çizilen kavramsal çerçevede, ulusal ve uluslararası düzeyde pek çok değerlendirmeye kaynaklık edebilecek potansiyeli ile okurları ve araştırmacıları beklemektedir.

